

22 czerwca 1792 r. – ustanowienie Orderu Virtuti Militari.

Powstanie orderu V.M. przypadło na okres dramatycznych wydarzeń w Polsce związanych z uchwaleniem Konstytucji 3 Maja, Konfederacją Targowicką oraz z wojną z Rosją. Pierwsze zwycięstwo wojsk polskich pod dowództwem ks. Józefa Poniatowskiego nad siłami rosyjskimi pod Zieleńcami 18 czerwca 1792 dało powód do ustanowienia już wcześniej projektowanej „ozdoby militarnej”. Inicjatorem jego stworzenia był książę Józef Poniatowski.

Pierwsze odznaki nowo ustanowionego dotarły do wojsk polskich już w cztery dni po bitwie pod Zieleńcami. Miały one formę owalnych medali o wym. 43x34 mm bitych w srebrze lub złocie. Na awersie widniał królewski monogram SAR (Stanislaus Augustus Rex) zwieńczony koroną królewską a pod nim dwie skrzyżowane gałązki palmowe. Na rewersie umieszczony był napis Virtuti Militari (cnocie wojskowej). Pierwsze medale noszono na wstążce Orderu Św. Stanisława – czerwonej z białymi żyłkami po bokach.

Medale wręczone zostały 25 czerwca 1792 roku. Pierwszy z nich król Stanisław August przeznaczył dla ks. Józefa Poniatowskiego, lecz ten zrezygnował z przysługującego mu starszeństwa i wszystkie przysłane medale (20 złotych złotych 40 srebrnych) rozdał wśród żołnierzy. Pomiędzy pierwszymi odznaczonymi znaleźli się między innymi: gen. mjr Tadeusz Kościuszko, gen. mjr Michał Wielohorski oraz brygadier Stanisław Mokronowski.

Ustanowienie orderu V.M. wywołało oburzenie obozu politycznego związanego z Konfederacją Targowicką, która swym uniwersałem z dnia 18 lipca 1792 roku podpisanym przez Stanisława Szczęsnego Potockiego nakazała zniszczyć nadane przez króla odznaczenia i patenty.

Krół Stanisław August pomimo przystąpienia 24 lipca pod presją Rosji do Konfederacji Targowickiej sprawy orderu nie porzucił. Order wręczano dalej a w sierpniu król wraz z księciem Józefem opracowali statut orderu, który określił jego ostateczny kształt i podział na klasy. W myśl statutu order miał kształt złotego czteroramiennego krzyża wypełnionego czarną emalią, na tle której umieszczony był złoty napis VIR-TUTI, MILI-TARI. Centralnie na krzyż nałożona była złota tarcza z biało-emaliowanym orłem okolonym zielonymi liśćmi laurowymi. Rewers orderu był złoty z umieszczonymi na ramionach S-A-R-P (pierwsze litery od łacińskiego Stanisław August Król Polski). Na centralnej tarczy umieszczony był herb Litwy – Pogoń oraz data 1792. W myśl statutu order noszono na niebieskiej wstążce wstążce czarnymi paskami po bokach. Statut wprowadzał także podział orderu na pięć klas: Krzyż Wielki z gwiazdą – I klasa, Krzyż Komandorski – II klasa, Krzyż Kawalerski – III klasa, Medal Złoty – IV klasa, Medal Srebrny – V klasa.

W dniu 7 stycznia 1794 roku Rada Nieustająca pod naciskiem carycy Katarzyny II unieważniła order i zabroniła jego noszenia pod najsurowszymi karami, jednocześnie nakazała zwrot nadanych odznaczeń.

Order V.M. reaktywowano w dniu 26 grudnia 1807 roku dekretem króla saskiego i księcia warszawskiego – Fryderyka Augusta. Dekret ustalał jego urzędową nazwę Order Wojskowy Księstwa Warszawskiego, utrzymywał jego podział na pięć klas oraz precyzował zasady ich przyznawania. W okresie Księstwa Warszawskiego nadano łącznie 2509 krzyży V.M., otrzymali go między innymi: Książę Józef Poniatowski, marszałek Francji Mikołaj Ludwik Davout (obaj Krzyż Wielki), gen. dyw. Józef Zajączek, gen. dyw. Jan Henryk Dąbrowski, gen. bryg. Józef Chłopicki, gen. bryg. Józef Pac (wszyscy Krzyż Komandorski). Wśród odznaczonych znalazła się także jedna kobieta – Joanna Zubr sierżant 2 – ego Pułku Piechoty.

Po utworzeniu w 1815 roku Królestwa Polskiego order V.M. otrzymał nową oficjalną nazwę – Orderu Wojskowego Polskiego. W czasie wojny polsko – rosyjskiej 1831 roku nadano 3863 orderzy V.M. jedyny nadany wówczas Krzyż Komandorski otrzymał gen. dyw. Jan Skrzynecki za bitwę po Wawrem i Dębem Wielkim. Wśród odznaczonych były trzy

kobiety – dwie z wojskowych służb medycznych oraz kadet 1 pułku Jazdy Augustowskiej – Barbara Czarnowska. Upadek Powstania Listopadowego przerwał historię orderu V.M. na blisko 90 lat.

Wraz z odzyskaniem przez Polskę niepodległości reaktywowano order V.M. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwałą z dnia 1 sierpnia 1919 roku wskrzesił order V.M. nadając mu nazwę Orderu Wojskowego Virtuti Militari. Uchwała zachowywała podział orderu na pięć klas wprowadzając różne przywileje dla odznaczonych w tym dożywotnią roczną pensję orderową. W styczniu 1920 roku Naczelnik Państwa – Józef Piłsudski powołał Kapitułę Orderu, pierwsze nadania nastąpiły w dniu 22 stycznia 1920 roku.

Order zachował swój dotychczasowy kształt z tym że ramiona rewersu krzyża były gładkie zaś na środkowej tarczy pojawił się napis Honor / i / Ojczyzna oraz data 1792.

W okresie II Rzeczypospolitej nadano ogółem 8389 orderów. Wśród odznaczonych Krzyżem Wielkim V.M. (I klasa) znaleźli się m.in.: Józef Piłsudski – marszałek Polski, Ferdynand Foch – marszałek Polski, Francji i Wielkiej Brytanii, Ferdynand I – król Rumunii, Albert I – król Belgii i Wiktor Emanuel III – król Włoch. Ordery II klasy (Krzyż Komandorski) otrzymali m.in.: gen. dyw. Edward Rydz – Śmigły, gen. dyw. Stanisław Haller, gen. dyw. Maxime Weygand, gen. dyw. Stanisław Sikorski i gen. John Pershing. Ogółem wśród odznaczonych było 253 cudzoziemców, a 1800 orderów nadano pośmiertnie.

Ustawa Sejmu z dnia 1933 zmieniła nazwę orderu V.M. na Order Wojenny Virtuti Militari, zmianie uległ także wygląd odznaczeń w I, II i III klasie (rewers krzyża został pokryty czarną emalią). W myśl ustawy prawo nadawania orderu V.M. w klasie I, II i III przysługiwało Naczelnemu Wodzowi a w klasie IV i V dowódcom oddziałów. Od 1926 roku wszyscy wojskowi odznaczeni orderem V.M. zobowiązani byli zawsze nosić na mundurze (również polowym) pełne odznaki orderu.

W okresie II Wojny Światowej Władze Rzeczypospolitej na wychodźstwie nadały 5573 ordery V.M. Wśród odznaczonych II klasą (Krzyż Komandorski) znaleźli się m.in.: gen. dyw. Władysław Anders i gen. dyw. Tadeusz Bór – Komorowski. Ordery III klasy (Krzyż Kawalerski) otrzymali m.in.: gen. dyw. Stanisław Maczek, gen. dyw. Tadeusz Kutrzeba oraz gen. bryg. Franciszek Kleeberg. Wśród odznaczonych znalazło się ogółem 92 cudzoziemców.]

Order V.M. nadawany był również przez władze Polski Ludowej. Sankcjonował to dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 22 grudnia 1944 roku. Dekret ten zachowywał w głównej mierze przedwojenne przepisy statutowe znosząc jednak kapitułę orderu i pensję orderową. Wygląd odznak orderowych został zachowany z tym iż orzeł był bez korony, berła i jabłka a nad Krzyżem Wielkim i Komandorskim przywieszkę w kształcie korony zastąpiono eliptyczną tarczą z literami RP (od 1952 – PRL). Wśród odznaczonych I klasą orderu V.M. byli m.in.: Michał Rola – Żymierski, Bernard L. Montgomery – marszałek Wielkiej Brytanii, Georgij K. Żukow – marszałek ZSRR oraz Ludwik Swoboda – gen. armii CSRS.

18 czerwca 1792 roku – Bitwa pod Zieleńcami.

Uchwalenie w dniu 3 maja 1791 roku przez Sejm Czteroletni konstytucji dawało możliwość na wyjście z zapaści w jakiej znajdowało się Państwo Polskie. Ta druga w świecie konstytucja (po Stanach Zjednoczonych) dokonywała głębokich reform w życiu politycznym (zniesienie liberum veto, konfederacji) wprowadzała dziedziczość tronu, scalała państwo polskie i litewskie przez wprowadzenie wspólnego wojska i skarbu. Powołany został stały rząd – Straż Praw, w składzie pięciu ministerstw. Usprawnieniu ulegało także sądownictwo i administracja państwowa.

Wzmocnienie państwa polskiego wzbudzało niepokój państw zaborczych, które w kraju mogły liczyć na współpracę z opozycją magnacką, której nowe regulacje prawne ograniczały wpływ na rządy w Polsce. 27 kwietnia 1792 roku przywódcy opozycji z Szczęsnym Potockim i hetmanami Branickim i Rzewuskim podpisali w Petersburgu konfederację. Ogłoszono ją w miasteczku Targowica (na Ukrainie) pod fałszywą datą 14 marca. Konfederacja unieważniała Konstytucję 3 maja oraz całą działalność Sejmu Czteroletniego oraz wzywała carycę Katarzynę II do udzielenia zbrojnej pomocy konfederatom w celu przywrócenia dawnych form rządów w Rzeczypospolitej. W dniu 18 maja 1792 roku wojska carskie przekroczyły granice Korony i Litwy.

Sytuacja polityczno – militarna Polski w momencie wybuchu wojny była niekorzystna. Rosja zakończyła wojny z Turcją i Szwecją co pozwoliło jej skoncentrować swe wojska przeciwko Polsce. Pomoc Prus na którą liczono okazała się iluzją. Pozostawało więc liczyć na własne siły w wojnie z Rosją.

Podnoszona od 1788 roku sprawa zwiększenia liczebności wojska została przegłosowana na Sejmie w maju 1792 roku. Brak czasu spowodował iż w czasie wojny z Rosją, armia zamiast planowanych 100 tysięcy ludzi liczyła niespełna 70 tysięcy z których część była słabo wyszkolona i wyposażona.

Prowadzona jednak od 1788 roku prace nad unowocześnieniem armii dały pozytywne rezultaty. Znacznie zwiększył się w niej procentowy udział piechoty, podniósł poziom wyszkolenia i organizacji artylerii oraz oddziałów artyleryjskich. Nowo utworzone szkoły: Korpusu Artylerii w Warszawie i Korpusu inżynierii w Kaliszu rozpoczęły szkolenie wysoko wykwalifikowanych kadr dla wojska. Podjęto produkcję broni palnej w Kozienicach jednak jej niewystarczająca produkcja zmuszała do zakupów słabej jakości broni w Prusach. Dokonano też zmian w systemie kwatermistrzowskim wojska. Wszystko to pozytywnie wpłynęło na wartość bojową wojska polsko – litewskiego.

Wkraczające do Polski wojska carskie podzielone było na dwie armie liczące w sumie około 110 tysięcy żołnierzy. Siły polsko – litewskie były rozproszone, na Ukrainie znajdowało się tylko około 17 tys. żołnierzy zgrupowanych w trzech dywizjach dowodzonych przez Poniatowskiego, Wielohorskiego i Kościuszkę. Sytuację dodatkowo komplikowała postawa naczelnego wodza – Króla Stanisława Augusta, który nie wierzył w możliwość powstrzymania wojsk rosyjskich i zakładał odwrót wojsk polskich na Warszawę i prowadzenie rokowań pokojowych. Efektem tego było pozostawienie w głębi kraju ponad połowy wojska.

W dniu 17 czerwca pod Zieleńcami rosyjski korpus gen. Markowa (11,5 tysiąca żołnierzy) natknął się na część polskiej dywizji Lubomirskiego (3 tysiące ludzi). Pomimo przewagi Rosjan oddział polski podjął walkę, wzywając jednocześnie na pomoc stacjonujące w pobliżu dywizje Poniatowskiego i Wielohorskiego. Po ich nadejściu książę Józef Poniatowski, który objął dowództwo miał pod swoją komendą łącznie 15,5 tys. ludzi.

Natarcie jazdy rosyjskiej na prawe skrzydło wojsk polskich rozbiło początkowo stojącą tam polską konnicę, jednak kontratak, który podjął gen. Mokronowski zmusił w końcu Rosjan do ucieczki. Natarcie piechoty rosyjskiej na lewe skrzydło i centrum wojsk polskich załamało się w ogniu artylerii i piechoty polskiej. Rosjanie ponieśli duże straty. Dowódca rosyjski sformował ze swych wojsk czworobok i rozpoczął odwrót. Natarcie oddziałów polskich mogło doprowadzić do całkowitego rozgromienia Rosjan, jednak Książę Józef Poniatowski obawiając się nadejścia głównych sił rosyjskich, nakazał odwrót, tak więc bitwa zakończyła się połowicznym sukcesem.

Aby go upamiętnić król Stanisław August Poniatowski ustanowił order *Virtuti Militari*, którego pierwsze odznaki wręczono uczestnikom bitwy już 7 dni po jej zakończeniu.

21 – 26 września 1944 , udział Polaków w bitwie pod Arnhem.

Po wyzwoleniu latem 1944 roku prawie całego obszaru Francji, Alianci rozpoczęli przygotowania do wkroczenia na terytorium Niemiec. Głównym założeniem przygotowywanej operacji było obejście nadgranicznych umocnień niemieckich (Linia Zygfryda) i wejście na teren Niemiec przez Holandię w kierunku zagłębia Rury. Realizacji tego zamiaru miała służyć opracowana przez brytyjskiego marszałka B. Montgomery'ego operacja „Market – Garden”. Składała się ona z dwóch elementów: działań wojsk lądowych („Garden”) oraz wojsk powietrzno – desantowych („Market”). Na lądzie, wzdłuż drogi Eindhoven – Nijmegen – Arnhem miał nacierać XXX korpus brytyjski a z powietrza działania miał prowadzić 1 Korpus Powietrzno – Desantowy, dowodzony przez gen. F. Browninga. W skład korpusu wchodziły 82 i 101 amerykańskie Dywizje Powietrzno – Desantowe, 1 brytyjska Dywizja Powietrzna oraz 1 polska Samodzielna Brygada Spadochronowa. Plan operacji choć ryzykowny miał szansę powodzenia z uwagi na całkowite panowanie Aliantów w powietrzu i ich ogromną przewagę nad wojskami niemieckimi. Niestety zawiodło rozpoznanie, źle oceniono możliwości posuwania się XXX korpusu brytyjskiego. Powodem dodatkowych komplikacji były fatalne warunki atmosferyczne, które zdezorganizowały harmonogram zrzutów sił alianckich.

1 Samodzielna Brygada Spadochronowa została utworzona 23 września 1941 na bazie 4 Brygady kadrowej Strzelców. Składała się ona z trzech batalionów spadochronowych, dywizjonów artylerii lekkiej i przeciwpancernej, kompani saperów oraz służb. Jej stan etatowy wynosił 3000 żołnierzy, zaś faktyczny ok. 2200. Jej dowódcą od chwili powstania był pułk. (od 1944r. generał) Stanisław Sosabowski.

Rozpoczęta 17 września operacja „Market – Garden” początkowo przebiegała zgodnie z planem. Desanty amerykańskie w Nijmegen i Eindhoven osiągnęły zamierzone cele. Komplikacje rozpoczęły się pod Arnhem, gdzie brytyjscy spadochroniarze natknęli się na pododdziały, nierozpoznanego przez aliancki wywiad 2 Korpusu Pancernego SS. W wyniku jego działań Brytyjczykom udało się opanować tylko część Arnhem, oraz uchwycić północny przyczółek mostu na Renie. Wobec powolnego marszu jednostek XXX korpusu na Arnhem realnej pomocy Brytyjczykom mogli udzielić tylko polscy spadochroniarze. Jednak ich zrzut, z uwagi na złe warunki atmosferyczne nastąpił dopiero 21 września po południu. Ze 114 samolotów na miejsce zrzutu (Driel) doleciały tylko 53 maszyny, reszta została zawrócona przez brytyjskie dowództwo lotnictwa. Reszta sił brygady (bez dywizjonu artylerii lekkiej) została zrzucona na teren walk 23 września. Polscy spadochroniarze bronili zajęty Driel starając się jednocześnie przeprowadzić na północny brzeg Renu , aby wesprzeć broniących się resztkami sił w Arnhem Brytyjczyków. Brytyjczyków. Brytyjczyków powodu braku środków przeprowowych w ciągu dwóch kolejnych nocy (22/23 i 23/24 września) udało się to zaledwie około 250 spadochroniarzom. Sytuacja oddziałów brytyjskich w Arnhem stawała się krytyczna, toteż w nocy z 25 na 26 września dowództwo alianckie nakazało ewakuację broniących miasta na południowy brzeg Renu. Ogółem udało się przeprowadzić około 2100 Brytyjczykom oraz 160 Polakom, którzy osłaniali tą operację. Ogółem straty brygady w czasie operacji wyniosły 411 zabitych, co stanowiło ponad 23% użytych przez nią sił w walce. 1 brytyjska Dywizja Powietrzna straciła w walkach ponad 8000 tys. żołnierzy – co praktycznie oznaczało jej całkowite rozbicie. Po ewakuacji oddziały polskie i brytyjskie wycofały się do Nijmegen. 10 października 1944 roku brygadę załadowano na statki w Ostendzie i przywieziono do Wlk. Brytanii.

Operacja „Market – Garden” pomimo ogromnych strat wśród doborowych oddziałów alianckich nie osiągnęła planowanego celu jakim było uchwycenie przyczółków na północnym brzegu Renu.

3 maja 1791 – uchwalenie Konstytucji 3 maja.

Pierwszy rozbiór Polski unaoczniał iż kraj nie może dalej funkcjonować w Europie, jeśli nie dokona radykalnych reform w organizacji państwa i swym systemie politycznym. Przekonanie to dotarło do znacznej części szlachty i magnaterii polskiej. Sytuację komplikował fakt, że oprócz przeciwników reform w kraju, musiano przeciwdziałać destrukcyjnej polityce państw zaborczych, które nie były zainteresowane naprawą państwa polskiego.

Pierwsze reformy udało się przeprowadzić na sejmie obradującym w latach 1773 – 1775. Powołano wówczas Radę Nieustającą (rząd), podzieloną na pięć Departamentów (ministerstw), podniesiono stan liczebny wojska, zmodernizowano jego strukturę i związany z nim system podatkowy. Powołano wówczas do życia także Komisję Edukacji Narodowej. Jednak wszystkie te działania choć pozytywne w kierunku były zbyt połowiczne, aby wyprowadzić Rzeczypospolitą ze stanu marazmu w jakim znajdowała się od czasów saskich.

Dalsze próby reform podjęte na początku lat osiemdziesiątych (kodeks Zamoyskiego) wobec intryg polityków państw zaborczych, magnaterii oraz oporu znacznej części szlachty nie powiodły się.

Sytuacja ta nie uległa zmianie po zwołaniu w roku 1788 Sejmu, w celu zawarcia traktatu odpornego z Rosją przeciw Turcji. Zwolennikom reform (I. Potocki, H. Kołłątaj, St.A. Poniatowski i inni) udało się przeprowadzić reformy zwiększające stan armii do 65 tys. wraz z związanymi z tym ustawami skarbowymi. Do opracowywania dalszych zmian powołano Deputację Do Poprawy Form Rządu. Po upływie kadencji Sejmu w 1790 roku nie rozwiązano go lecz połączono z nowo wybranymi posłami, wśród których zdecydowaną większość stanowili zwolennicy zmian w systemie politycznej państwa.

21 kwietnia 1791 roku Sejm uchwalił „Prawo o Miastach”. Dawało ono mieszczanom z miast królewskich nietykalność osobistą, prawo nabywania dóbr ziemskich, dostęp do godności i urzędów. Mieszczanie uzyskali prawo wyboru 24 swych przedstawicieli (tzw. plenipotentów) na Sejm z prawem głosu w sprawach dotyczących miast. Mieszczanie otrzymali również łatwiejszą możliwość nobilitacji. Ta sama ustawa znosiła dla szlachty zakaz zajmowania się handlem i rzemiosłem a także zezwalała na udział członków stanu szlacheckiego we władzach miast.

Zasadnicze zmiany ustrojowe, król wraz z popierającym go stronnictwem patriotycznym przeprowadził w dniu 3 maja 1791 roku, kiedy to Sejm przyjął Ustawę Rządową. Odbyło się to w obecności 1/3 posłów. Opozycja była zaskoczona tekstem ustawy, gdyż przygotowywano ją w tajemnicy, a projekt jej treści nie był wcześniej ujawniony posłom, co było sprzeczne z regulaminem obrad Sejmu. Dało to później pretekst przeciwnikom Konstytucji do negowania legalności jej uchwalenia. Pomimo protestu nielicznej grupy posłów 5 maja Ustawa Rządowa została podpisana przez Deputację Konstytucyjną a Sejm stwierdził nieważność wszystkich protestów.

Ustawa Rządowa z dnia 3 maja 1791 roku była drugą w świecie (po Stanach Zjednoczonych) konstytucją regulującą organizację władz państwowych oraz obywateli i prawa obywateli.

Ustawa czyniła z Polski nowoczesną monarchię konstytucyjną. Wprowadzała trójpodział władzy, w którym wiodącą pozycję uzyskiwała władza prawodawcza – Sejm. Jego prace zostały usprawnione przez zniesienie zasady jednomyślności (liberum veto). Posłowie przestali być związani w swym działaniu instrukcjami poselskimi, które odtąd miały charakter nieobowiązujących opinii. Inicjatywę ustawodawczą miał król, Straż Praw (rząd), sejmiki oraz pojedynczy posłowie. Inicjatywy ustawodawczej nie posiadali członkowie Senatu: biskupi, wojewodowie, kasztelani i ministrowie.

Rząd (Straż Praw) składał się z króla, prymasa i pięciu ministrów. Każda jego decyzja podejmowana była w imieniu króla, lecz wymagała kontrasygnaty odpowiedniego ministra. Ministrów mianował król.

Konstytucja znosiła elekcyjność tronu, stwierdzając iż „Dynastia przyszłych królów polskich zacznie się na osobie Fryderyka Augusta, dzisiejszego elektora saskiego. W myśl rozdziału jedenastego Konstytucji wojsko stawało się siłą zbroją, narodową, która jest powołana do obrony kraju przed napaścią „Wszyscy przeto obywatele są obrońcami całości i swobód narodowych”. Warto tu zauważyć, że pojęcie naród i obywatele odnoszą się nie tylko do szlachty ale i do mieszczan. Rozdział czwarty stwierdzał iż lud wiejski zostaje wzięty „Pod opiekę prawa rządu krajowego”, zaś wszelkie umowy między dziedzicami a gromadami lub pojedynczymi włościanami miały podlegać kontroli państwa.

W myśl artykułu pierwszego „Religią panującą jest i będzie wiara święta, rzymska, katolicka ze wszystkimi jej prawami”. Wyznawcom innych obrządków obrządków i religii ustawa gwarantowała pełną wolność i opiekę państwa.

Konstytucję kończy „Deklaracja stanów zgromadzonych”, w której anulowano wszystkie dotychczasowe prawa pozostające w sprzeczności z postanowieniami Ustawy Majowej. Jako wotum dziękczynne postanowiono wznieść w Warszawie Świątynię Opatrzności.

Ustawa stwarzała podstawy do wzmocnienia i unowocześnienia państwa polskiego, co zrozumiał ogół szlachty i na początku 1792 roku sejmiki szlacheckie (relacyjne) zdecydowanie poparły zmiany.

Z ustawa nie mogła się pogodzić opozycja magnacka z Szczęsnym Potockim i hetmanami Branickim i Rzewuskim na czele. Zawiązali oni w Petersburgu konfederację podając fałszywą datę i miejsce jej ogłoszenia (14 maja Targowica). Konfederaci zwrócili się do carycy Katarzyny II o pomoc wojskową w celu przywrócenia dawnych form rządów. 18 maja 1792 roku wojska rosyjskie wkroczyły w granice Rzeczypospolitej.

17 marca 1921 rok – uchwalenie Konstytucji II Rzeczypospolitej.

Uchwalenie konstytucji było najważniejszym zadaniem Sejmu Ustawodawczego. Trwająca jednak wojna opóźniała prace nad ustawą zasadniczą, gdyż na pierwszy plan wysuwały się sprawy bieżące takie jak np. reforma rolna, którą Sejm przegłosował w lipcu 1919 roku a stosowną uchwałę o jej wykonaniu przyjął w lipcu 1920 roku.

W związku z planowanym plebiscytem na Śląsku Sejm uchwalił Ustawę Konstytucyjną zawierającą Statut Organiczny Województwa Śląskiego. Określał on między innymi, które sprawy pozostają w wyłącznej gestii powołanego na jego podstawie Sejmu Śląskiego. Było to ustawodawstwo w sprawach języka, organizacji policji i żandarmerii, w sprawach wyznaniowych, organizacji władz lokalnych i innych. Przyjęcie tej ustawy było ściśle związane z mającym być przeprowadzonym na terenie Śląska plebiscytem.

Mimo tych bieżących prac sprawa konstytucji w Sejmie nie została odłożona, w lutym 1919 roku powołana została Komisja Konstytucyjna pod przewodnictwem najpierw narodowego demokraty Mariana Seydy a potem ludowca Macieja Zataja.

Do komisji wpłynęło wiele projektów przyszłej konstytucji, acz zasadniczym wzorem ustrojowym był francuski system parlamentarno – gabinetowy III Republiki. Partie lewicowe w sejmie chciałyby parlament był jednoizbowy a wybory głowy państwa, wyposażonej w daleko idące kompetencje w sprawach wojskowych, były bezpośrednie. Prawica opowiadała się za parlamentem dwuizbowym (Sejm i Senat), wyborem głowy państwa przez Zgromadzenie Narodowe (posłów i senatorów). Postulowała także o rozdzielenie funkcji głowy państwa od stanowiska Naczelnego Wodza. Wynikało to z obaw polityków prawicy, iż pierwszym prezydentem Rzeczypospolitej może zostać Józef Piłsudski.]

W połowie 1920 roku kierowanie pracami Komisji Konstytucyjnej przejął Edward Dubanowicz. Po odparciu wojsk sowieckich, jesienią 1920 roku nabrały tempa. Pod koniec października Sejm niewielką przewagą głosów opowiedział się za ustanowieniem Senatu. Także w sprawie uprawnień głowy państwa przyjęto stanowisko

prawicy. Przed głosowaniem nad projektem konstytucji przyjęto kompromisowe stanowisko w sprawie Senatu o którego losie mieli zdecydować posłowie II kadencji Sejmu.

W głosowaniu, jakie odbyło się 17 marca 1921 roku Sejm przyjął konstytucję przy głosach sprzeciwu socjalistów i ludowców z „Wyzwolenia”.

Uchwalona ustawa powoływała jako suwerenną władzę państwową dwuizbowy parlament – Sejm i Senat, pochodzącą z wyborów równych, tajnych, powszechnych, bezpośrednich i proporcjonalnych. Senat nie miał inicjatywy ustawodawczej. Wybierana przez Zgromadzenie Narodowe, na 7 lat głowa państwa – Prezydent, miała głównie pełnić funkcje reprezentacyjne. Prezydent był zwierzchnikiem sił zbrojnych, lecz nie mógł być Naczelnym Wodzem w czasie wojny. Obok administracji państwowej ustawa przewidywała utworzenie samorządu terytorialnego aż do szczebla wojewódzkiego włącznie. Sądy były niezależne a sędziów mianował Prezydent.

Konstytucja gwarantowała obywatelom wolność osobistą, nietykalność mieszkania, tajemnicę korespondencji, wolność przekonań, zgromadzeń, wolność prasy oraz swobodę stowarzyszania. Mniejszości narodowe otrzymały prawo do zachowania języka, religii i kultury narodowej a także do organizowania własnego szkolnictwa.

W konstytucji zagwarantowano również nauczanie młodzieży do 18 roku życia w szkołach finansowanych przez państwo. Artykuł 102 konstytucji stwierdzał, iż każdy obywatel ma prawo na wypadek braku pracy, choroby lub nieszczęśliwego wypadku do ubezpieczenia społecznego.

Religia katolicka otrzymała status naczelnego wśród równouprawnionych wyznań. Kościół Rzymskokatolicki miał się rządzić własnymi prawami.

Ustawa Zasadnicza gwarantowała nietykalność własności prywatnej.

Uchwalona konstytucja weszła w życie w dniu 1 czerwca 1922 roku i obowiązywała do dnia 13 kwietnia 1935 roku to jest do wejścia w życie konstytucji kwietniowej.

17 – 26 sierpnia 1919 roku, I Powstanie Śląskie.

Sytuacja narodowościowa i społeczna Śląska była bardzo skomplikowana. Na różnice narodowościowe nakładały się różnice społeczne, Polacy stanowili większość klasy robotniczej natomiast Niemcy przeważali wśród przedsiębiorców i właścicieli ziemskich. Miasta miały w większości przewagę ludności niemieckiej, wieś zaś polskiej.

Kłęska Niemiec w wojnie, trudności gospodarcze po jej zakończeniu oraz rozprężenie aparatu państwowego były przyczyną radykalizacji mas robotniczych.

W końcu 1918 roku rozpoczęły się na Śląsku masowe strajki, zaczęto odczuwać braki żywności, zaś powrót zdemobilizowanych żołnierzy spowodował narastające bezrobocie. Dochodziło do licznych starć strajkujących z wojskiem i policją. Z inspiracji socjaldemokratów niemieckich zaczęły powstawać Rady Delegatów Robotniczych i Chłopskich podległe Centralnej Radzie Robotniczej i Żołnierskiej w Katowicach. Władze niemieckie obawiając się utraty Śląska wprowadziły na jego terenie w styczniu 1919 roku stan oblężenia. Wzmacniano niemieckie jednostki wojskowe, utworzono Grenzschutz – paramilitarną formację która w późniejszym okresie wślawiła się licznymi zbrodniami popełnianymi na ludności polskiej oraz na polskich i niemieckich działaczach robotniczych.

W styczniu 1919 roku rozpoczęły się w Paryżu obrady Konferencji Pokojowej. Wszystkie polskie partie polityczne, które jednogłośnie domagały się powrotu Śląska do Polski, miały przekonanie, iż dokona się to na drodze rokowań a ewentualna walka zbrojna może doprowadzić do skomplikowania sytuacji międzynarodowej Polski.

W tym samym okresie przez Śląsk przewaliła się kolejna fala strajków i zamieszek. Polacy wobec zaostrzającej się sytuacji przystąpili do organizowania się w „Związki Wojackie” grupujące byłych żołnierzy armii niemieckiej pochodzenia polskiego.

Związki te wraz z członkami „Sokoła” oraz „Straży Obywatelskiej” stały się bazą rekrutacyjną do tworzonej od lutego Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska na której czele stanął Józef Grzegorek.

Poglądy dowództwa nowopowstałego POW na prowadzenie walki zbrojnej nie były jednolite, część opowiadała się za jej natychmiastowym podjęciem, inni zaś uważali, iż może to nastąpić po uzyskaniu pomocy z Wielkopolski lub Warszawy. Jednak pomimo ogromnej dysproporcji sił (Niemcy – 60 tys. ludzi, 650 CKM – ów, 150 dział, Polacy 11 tys. ludzi, 14 CKM – ów) dowództwo POW postanowiło wykorzystać ogromną falę strajków w Niemczech oraz rewolucję w Bawarii, wyznaczając datę wybuchu powstania na 21 kwietnia 1919 roku. Negatywna opinia władz Wielkopolski oraz rządu polskiego, liczących na rozwiązanie problemu Śląska w traktacie pokojowym spowodowała odwołanie wybuchu powstania.

Projekt traktatu pokojowego zakładał że w ciągu 15 dni od jego podpisania Śląsk opuszcza władze i wojska niemieckie zaś kontrole nad nim przejmie Komisja Międzysojusznicza w skład której wchodziły: Francja, Włochy i Wlk. Brytania. O losach Śląska miał zdecydować plebiscyt przeprowadzony pod jej nadzorem.

Licząc się z tym, że Niemcy mogą odmówić podpisania traktatu pokojowego, dowództwo POW wyznaczyło kolejną datę wybuchu powstania na dzień 22 czerwca 1919 roku. Podpisanie przez Niemców traktatu spowodowało odwołanie w ostatniej chwili wybuchu powstania. Rozkaz ten nie dotarł jednak do wszystkich oddziałów. W nocy z 22/23 czerwca w powiatach Koźle i Racibórz doszło do wybuchu walk. Niemcom bardzo szybko udało się opanować sytuację i rozbić słabe oddziały powstańcze.

Wydarzenia te spowodowały rozprężenie i osłabienie ducha bojowego wśród znacznej części członków POW. Sytuację dodatkowo komplikował rozłam w dowództwie POW, który spowodował że jednolite do tej pory kierownictwo uległo rozbiciu.

Pomimo tych wszystkich przeciwności POW w połowie lipca 1919 roku liczył już 23 tys. członków.

W dniu 11 sierpnia 1919 roku wybuchł na Śląsku strajk powszechny, 15 sierpnia żołnierze Grenzschtzu dokonali w Mysłowicach masakry protestujących robotników zabijając 10 osób. W dniach 15 i 16 sierpnia Niemcy aresztowali część dowództwa POW, przejmując jednocześnie szereg ważnych dokumentów organizacji. Zgromadzeni w Piekarach dowódcy POW, wydali rozkaz rozpoczęcia powstania z nocy z 16/17 sierpnia. Walki w wyznaczonym terminie rozpoczęły się w powiecie Pszczyńskim a następnego dnia Rybnickim, Katowickim, Bytomskim i Tarnogórskim. Na przebiegi powstania zaważyła ogromna przewaga Niemców, brak elementu zaskoczenia także brak w początkowym okresie walk jednolitego dowództwa (Dowództwo Główne POW zorganizowano dopiero w trakcie walk). Pomimo to powstańcy początkowym okresie odnieśli szereg lokalnych sukcesów (np. opanowanie Tych). Jednak od 20 sierpnia skoncentrowane oddziały niemieckie zmusiły powstańców do przejścia do obrony a następnie zaczęły wypierać je z zajętych terenów.

Rząd polski związany postanowieniami traktatu Wersalskiego nie mógł udzielić powstańcom pomocy.

W dniu 24 sierpnia walki ustały, choć nieliczne oddziały którym udało się przejść na terytorium Polski prowadziły jeszcze przez kilka dni wypadki przeciw Niemcom. Uciekając przed represjami niemieckimi Śląsk, opuściło ponad 22 tys. ludzi. –

27 grudnia 1918 roku – wybuch Powstania Wielkopolskiego.

Stosunki panujące w zaborze pruskim, powodujące konieczność obrony przed brutalną germanizacją wytworzyło w społeczeństwie polskim w Wielkopolsce silne poczucie solidarności narodowej. Sprzyjały temu liczne organizacje o charakterze

narodowym poczynając od chórów, bibliotek, towarzystw sportowych a na kasach samo pożyczkowych kończąc. Wszystkie te działania wspierało przepojone patriotyzmem duchowieństwo polskie w Wielkopolsce.

Koniec wojny oraz odrodzenie się państwowości w Polsce zaktywizowało działania mające na celu powrót Wielkopolski w granice państwa polskiego. Posłowie polscy w parlamencie Rzeszy powołując się na orędzie prezydenta Wilsona, zaczęli się domagać połączenia zaboru pruskiego z Polską.

W dniu 10 listopada 1918 roku ujawnił się w Poznaniu działający w konspiracji od 1916 roku Centralny Komitet Obywatelski. Pozostawał on pod politycznym wpływem Narodowej Demokracji. Po ujawnieniu przyjął on nazwę Rady Ludowej.

Od 13 listopada działacze Towarzystwa sportowego „Sokół” rozpoczęli tworzenie polskich Straży Obywatelskich. Od początku 1918 roku działała na terenie Polski tajna Polska Organizacja Wojskowa Zaboru Pruskiego. Powstała ona w oparciu o członków grup bojowych towarzystw sportowych „Unia”, „Warta”, członków skautingu i towarzystwa gimnastycznego „Sokół”. W listopadzie 1918 roku POW podporządkował się Naczelnej Radzie Ludowej.

Z rozporządzenia władz niemieckich od połowy listopada zaczęto tworzyć oddziały Służby Straży i Bezpieczeństwa. Formacja ta miała pełnić służbę porządkowo – wartowniczą. Dzięki masowemu napływowi Polaków do tej organizacji większość z jej oddziałów stała się w przyszłości podstawą do tworzenia oddziałów powstańczych.

W dniu 3 grudnia zebrał się w Poznaniu Sejm Dzielnicowy. W przyjętych na nim uchwałach domagano się połączenia Wielkopolski z państwem polskim oraz powołano 6 – osobowy Komisariat – organ kierowniczy Naczelnej Rady Ludowej.

Wydarzenia te spowodowały burzliwe protesty ludności niemieckiej a władze zaczęły ściągać do Poznania oddziały Grenzschutzu.

W drodze do Warszawy w dniu 26 grudnia zatrzymał się w Poznaniu Ignacy Paderewski, wywołując entuzjastyczne manifestacje ludności polskiej. Następnego dnia Niemcy zorganizowali kontrmanifestację w trakcie której zdemolowano lokal Komisariatu NRL, a hotel „Bazar” w którym zatrzymał się Paderewski ostrzelano z broni maszynowej. Chroniący budynek Polacy odpowiedzieli ogniem, rozpoczęły się walki w wyniku których siły polskie do wieczora opanowały centrum Poznania,

Naczelna Rada Ludowa usiłowała zakończyć akcję zbrojną gdyż zgodnie z jej koncepcją wyzwolenie zaboru pruskiego miało się odbyć z pomocą armii Hallera lub regularnych wojsk polskich. Jednak nic już nie mogło powstrzymać rozwoju wypadków.

W ciągu kilku następnych dni powstańcy opanowali poznańskie forty, cytadelę oraz lotnisko w Ławicy. W pierwszych dniach stycznia powstańców rękach powstańców były m.in. Gniezno, Oborniki, Września, Jarocin, Nowy Tomyśl. Po ciężkich walkach w dniach 5 i 6 grudnia opanowano znaczną część Inowrocławia. Do szczególnie ciężkich walk doszło w okolicach Chodzieży i Zbąszynia. W dniu 11 stycznia rozpoczęła się operacja „Szubińska” która doprowadziła do wyzwolenia Szubina i Żnina.

W połowie stycznia front ustabilizował się a 16 stycznia dowództwo nad wojskami powstańczymi objął rekomendowany przez J. Piłsudskiego gen. Dobór – Muśnicki. Podjęta przez Niemców operacja zaczepna w rejonie Nakła i Szubina nie przyniosła im sukcesu.

Układ rozejmowy zawarty między Aliantami a Niemcami, objął również działania w Wielkopolsce, oddziały powstańcze zostały uznane za część wojsk koalicji.

W początku maja 1919 roku Niemcy rozpoczęli przygotowania do działań przeciwko Wielkopolsce. Koncentrując nad granicą z Polską ok. 350 tys. żołnierzy. Wobec rosnącego zagrożenia 25 maja 1919 roku dowództwo Armii Wielkopolskiej podporządkowało się Naczelnemu Dowództwu Wojsk Polskich. W czerwcu 1919 roku doszło do poważnych starć z Niemcami lecz podpisanie traktatu pokojowego przez Niemców spowodowało zaniechanie ich planu ataku na Wielkopolskę, której armia w owym okresie liczyła ok. 93 tys. żołnierzy.

W dniu 1 sierpnia 1919 roku Wielkopolska została przyłączona do Rzeczypospolitej Polskiej.